

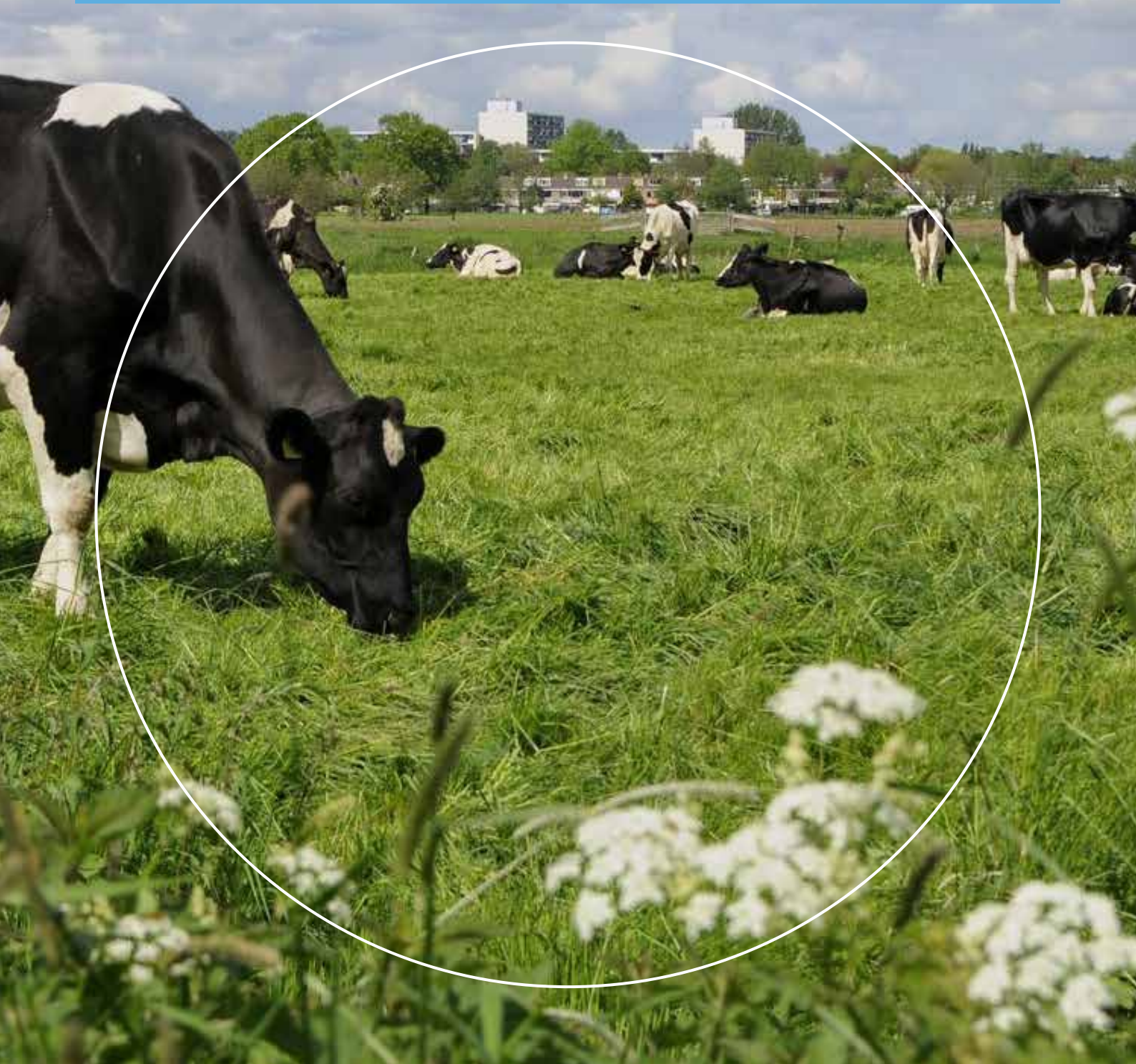
Een breder bereik van kennis en innovatie

Kennisdeling en leren rond biodiversiteit binnen de kringlooplandbouw, deel 2

Marijke Dijkshoorn-Dekker, Harry Kortstee

WAGENINGEN
UNIVERSITY & RESEARCH

Een breder bereik van kennis en innovatie

Kennisdeling en leren rond biodiversiteit binnen de kringlooplandbouw, deel 2

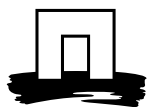
Marijke Dijkshoorn-Dekker, Harry Kortstee

Dit onderzoek is uitgevoerd door Wageningen Economic Research en gesubsidieerd door het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, in het kader van het Beleidsondersteunend onderzoekthema 'Duurzame voedselvoorziening & productieketens & natuur' (projectnummer BO-43-023.01-034-WEcR).

Wageningen Economic Research
Wageningen, december 2021

RAPPORT
2022-015
ISBN 978-94-6447-096-3

WAGENINGEN
UNIVERSITY & RESEARCH

Marijke Dijkshoorn-Dekker, Harry Kortstee, 2021. *Een breder bereik van kennis en innovatie; Kennisdeling en leren rond biodiversiteit binnen de kringlooplandbouw, deel 2*. Wageningen, Wageningen Economic Research, Rapport 2022-015. 18 blz.; 0 fig.; 0 tab.; 5 ref.

In dit onderzoek is bestudeerd hoe de interactie tussen wetenschap en praktijk (verticaal) en praktijk onderling (horizontaal) wordt ervaren en kan worden versneld om kennis efficiënter te delen, onderling te leren en nieuwe netwerken te laten ontstaan. De focus ligt hierbij op netwerken en gebiedsgerichte aanpakken binnen de bollenteelt, vollegrondsgroenteteelt, varkens- en pluimveehouderij. Daarbij is vooral gekeken naar het bereiken en stimuleren van ondernemers, cruciale aandachtspunten om kennisdeling en leren te versnellen, aan welke kennis er behoefte is en hoe je netwerken kunt verbinden en nieuwe kunt opzetten.

This research studied how the interaction between science and practice (vertical) and practice (horizontal) is experienced and can be accelerated. The aim is to share knowledge more efficiently, to learn from each other and to create new networks. The focus is on networks and area-oriented approaches within dairy farming and arable farming. The main focus is on reaching and stimulating entrepreneurs, crucial points to accelerate knowledge sharing and learning, what knowledge is needed and how networks can be connected and new ones can be set up.

Trefwoorden: biodiversiteit, netwerken, leren, kennisbehoefte, kennisdeling, ondernemers, kringlooplandbouw

Dit rapport is gratis te downloaden op <https://doi.org/10.18174/563079> of op www.wur.nl/economic-research (onder Wageningen Economic Research publicaties).

Het eerste deel: Een breder bereik van kennis en innovatie is gratis te downloaden op <https://doi.org/10.18174/528109> of op www.wur.nl/economic-research (onder Wageningen Economic Research publicaties).

© 2021 Wageningen Economic Research
Postbus 29703, 2502 LS Den Haag, T 070 335 83 30, E communications.ssg@wur.nl,
www.wur.nl/economic-research. Wageningen Economic Research is onderdeel van Wageningen University & Research.

Dit werk valt onder een Creative Commons Naamsvermelding-Niet Commercieel 4.0 Internationaal-licentie.

© Wageningen Economic Research, onderdeel van Stichting Wageningen Research, 2021
De gebruiker mag het werk kopiëren, verspreiden en doorgeven en afgeleide werken maken. Materiaal van derden waarvan in het werk gebruik is gemaakt en waarop intellectuele eigendomsrechten berusten, mogen niet zonder voorafgaande toestemming van derden gebruikt worden. De gebruiker dient bij het werk de door de maker of de licentiegever aangegeven naam te vermelden, maar niet zodanig dat de indruk gewekt wordt dat zij daarmee instemmen met het werk van de gebruiker of het gebruik van het werk. De gebruiker mag het werk niet voor commerciële doeleinden gebruiken.

Wageningen Economic Research aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Wageningen Economic Research is ISO 9001:2015 gecertificeerd.

Wageningen Economic Research Rapport 2022-015 | Projectcode 2282700497

Foto omslag: Shutterstock

Inhoud

Samenvatting	5
1 Inleiding	7
1.1 Aanleiding	7
1.2 Van huidig naar gewenste situatie	7
1.3 Doelstelling	7
2 Aanpak	9
3 Bevindingen	10
3.1 Biodiversiteit op het boerenerf	10
3.2 Het betrekken van ondernemers	11
3.3 Cruciale aandachtspunten om kennisdeling en leren te versnellen	11
3.4 Aansluiten bij kennisbehoefte	12
3.5 Netwerken verbinden en nieuwe opzetten	13
4 Conclusies en aanbevelingen	15
Bronnen en literatuur	17

Samenvatting

Om de biodiversiteit te herstellen is het belangrijk om te blijven innoveren als landbouwsector, keten, gebied en ook als individuele ondernemer. Dit gaat niet vanzelf. Samenwerking tussen sectoren en binnen een sector is hiervoor van belang, evenals benutting van nationale en internationale wetenschappelijke kennis en kennis ontwikkeld in de praktijk. In eerder onderzoek naar een breder bereik van kennis en innovatie via kennisdeling en leren rond biodiversiteit binnen de kringlooplandbouw (Dijkshoorn-Dekker en Kortstee, 2020) zijn de sectoren melkvee en akkerbouw verkend. Naar aanleiding van de resultaten daarvan heeft het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit Wageningen Economic Research gevraagd om te verkennen in welke mate de gevonden resultaten van dit onderzoek ook gelden voor vier andere sectoren. Deze notitie besteedt hier aandacht aan.

In dit onderzoek is bestudeerd hoe de interactie tussen wetenschap en praktijk (verticaal) en praktijk onderling (horizontaal) wordt ervaren en kan worden versneld, met als doel dat kennis efficiënter wordt gedeeld, onderling wordt geleerd en er nieuwe netwerken ontstaan. De focus ligt hierbij op netwerken en gebiedsgerichte aanpakken binnen de varkens- en pluimveehouderij, de vollegrondsgroenteteelt en de bollenteelt. Hierbij zijn de resultaten gevonden voor de akkerbouw en melkveehouderij als uitgangspunt genomen. Op basis van een beperkt aantal gehouden interviews per sector is het niet mogelijk om harde conclusies te trekken, maar wel om een eerste indruk te geven voor een mogelijke duiding van aandachtspunten voor nader onderzoek.

Niet alle ondernemers bevinden zich in netwerken

De deelname van ondernemers aan netwerken in de sectoren varkens, pluimvee is vergelijkbaar met de akkerbouw en melkveehouderij, tussen de 20-40%. Voor de vollegrondsgroenteteelt ligt deelname aan netwerken veel hoger, namelijk 75% van de ondernemers zijn betrokken in netwerken. In de bollenteelt is de deelname van ondernemers in netwerken echt lager dan de akkerbouw en melkveehouderij, met uitzondering van de bolbloementelers. Voor alle sectoren geldt dat degene die minder het erf afkomt, de kennis vergaart onder andere via vakbladen, internet en erfbetreders. De aanbeveling is zich bij de onderzochte sectoren niet alleen te richten op het stimuleren van praktijknetwerken, maar ook op bijvoorbeeld internet of erfbetreders.

Biodiversiteit nog niet in beeld bij alle sectoren

In tegenstelling tot de akkerbouw en melkveehouderij staat biodiversiteit binnen de kringlooplandbouw nog niet op de agenda van de niet-grondgebonden intensieve sectoren pluimvee- en varkenshouderij. Onduidelijk voor deze sectoren is ook wat er onder biodiversiteit wordt verstaan. In de bollensector is over het algemeen biodiversiteit nog niet een eerste aandachtspunt. Bij de vollegrondsgroente vormt het een kernonderdeel van het totale teeltplan.

Cruciale aandachtspunten om kennisdeling en leren te versnellen

- *Boeren leren van boeren.* Evenals voor de sectoren akkerbouw en melkveehouderij mag hiervan het grootste effect verwacht worden voor het versnellen van kennisdelen en leren. Het aanwijzen van proeflocaties in de praktijk en het organiseren van open dagen dragen hieraan bij.
- *Erfbetreders* spelen daarnaast ook een belangrijke rol in kennisoverdracht binnen de onderzochte sectoren. De meeste hebben een commerciële insteek. Dit betekent dat ook voor hen incentives aangelegd moeten worden vergelijkbaar met de akkerbouw en melkveehouderij om kennis over biodiversiteit tot zich te nemen en uit te dragen.

Aansluiten bij kennisbehoefte

De barrières benoemd voor de akkerbouw en veehouderij om aan te kunnen sluiten bij de kennisbehoefte van de ondernemers zijn vergelijkbaar voor de intensieve veehouderij, varkens- en pluimveehouderij, vollegrondsgroenteteelt en bollenteelt. Benoemd worden het ontbreken van:

- een landelijke visie en biodiversiteitsindicatoren op praktijkniveau voor het monitoren

-
- onderzoekskennis in de juiste taal
  - zicht op en/of actief sturen op gezonde verdienmodellen op bedrijfsniveau, waarbij de baten opwegen tegen de kosten.

De overheid en ketenpartijen zouden hier gezamenlijk de lead in kunnen nemen.

Het opzetten van nieuwe netwerken

- Mogelijkheden voor het kennisdelen en leren tussen de huidige netwerken ligt voor de vollegrondsgroenteteelt en bollenteelt met name op een doorsnijdend onderwerp, zoals bodem, bemesting, biodiversiteit. Een gebiedsgerichte insteek met andere grondgebonden sectoren zou kunnen werken als het toekomstperspectief voor allen ook helder is.
- Voor de niet-grondgebonden sectoren pluimvee- en varkenshouderij is het opzetten van nieuwe netwerken op biodiversiteit in de kringlooplandbouw nog erg lastig. Biodiversiteit is nog geen aandachtspunt in de sectorplannen. De focus in de sector ligt nu met name op dier- en stalgebonden onderwerpen als dierenwelzijn en emissies.
- Om stappen te zetten voor kennisdelen en uitwisseling binnen de vier onderzochte sectoren bieden proeflocaties, stimuleringsmaatregelen, kennisvouchers en erfcoaches zeker mogelijkheden, evenals een online (kennis)platform om kennis en ervaringen meer toegankelijk en bruikbaar te maken voor een breder publiek. De overheden zouden hier de lead in kunnen nemen.

Stimulans voor biodiversiteit vooral via marktincentives

Mogelijkheden tot het stimuleren van biodiversiteit en daarmee de vorming van netwerken bevinden zich met name in verbinding met afzetkanalen (gesloten ketens) en afnemers (Retail) in Nederland. Dit geldt met name voor de pluimvee, varkens en vollegrondsgroentesector en in mindere mate voor de bloembollensector. De ketenpartijen hebben mogelijkheden om te sturen op inhoud van de concepten (certificaten) met de optie van extra toegevoegde waarde in de prijs. Hier kan de overheid ketenpartijen op uitdagen en/of aanjagen met maatschappelijke incentives.

---

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

In eerder onderzoek naar een breder bereik van kennis en innovatie via kennisdeling en leren rond biodiversiteit binnen de kringlooplandbouw (Dijkshoorn-Dekker en Kortstee, 2020) zijn de sectoren melkveehouderij en akkerbouw verkend. Naar aanleiding van de resultaten daarvan heeft het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) Wageningen Economic Research gevraagd om te verkennen in welke mate de gevonden resultaten van dit onderzoek ook gelden voor vier andere sectoren. Deze notitie besteedt hier aandacht aan.

1.2 Van huidig naar gewenste situatie

Zowel in de natuurgebieden als in landbouwgebieden is de biodiversiteit achteruitgegaan (PBL, 2018). De LNV-visie *Landbouw, Natuur en Voedsel: Waardevol en Verbonden; Nederland als koploper in de kringlooplandbouw* (2018) gaat hier ook op in. De landbouw kan meehelpen aan het herstel van de biodiversiteit door bij te dragen aan onder andere een goede bodemstructuur en -vruchtbaarheid, bodembiodiversiteit, waterkwaliteit en meer insecten, weide- en akkervogels (FAO, 2019).

Echter, om als landbouw een bijdrage te leveren, is het belangrijk om als landbouwsector als geheel, maar ook als keten, gebied en als individuele ondernemer te blijven vernieuwen opdat een veerkrachtig voedselsysteem gerealiseerd kan worden. Dat gaat niet vanzelf: hiervoor is samenwerking nodig binnen de sector en tussen sectoren en de benutting van landelijke en internationale kennis zowel vanuit de wetenschap als vanuit de praktijk (LNV, 2019).

Sinds de privatisering van het kennis- en innovatiesysteem in het agrodomein zijn de rollen van spelers en hun relaties onderling veranderd. Dit zorgt ervoor dat wetenschappelijke kennis niet vanzelf op het boerenerf terecht komt en dat ontwikkelde kennis in de praktijk niet meer vanzelfsprekend tussen ondernemers wordt gedeeld. Er zullen meer innovaties op het boerenerf plaatsvinden door het leggen van slimme verbindingen, zowel horizontaal door het verbinden van netwerken, als verticaal door het verbinden van wetenschap met de praktijk. Op deze manier wordt interactie tussen spelers bevorderd en wordt er meer kennis gedeeld en onderling geleerd.

In 2020 is onderzocht hoe de interactie tussen wetenschap en praktijk (verticaal) en praktijk onderling (horizontaal) kan worden versneld in de akkerbouw en melkveehouderij opdat kennis efficiënter wordt gedeeld, onderling wordt geleerd en nieuwe netwerken ontstaan. Dit alles in het teken van het realiseren van meer innovaties op het boerenerf op het gebied van het herstel van de biodiversiteit binnen de kringlooplandbouw. De focus lag op netwerken en gebiedsgerichte benaderingen. De resultaten hiervan zijn ontsloten in Dijkshoorn-Dekker en Kortstee (2020).

1.3 Doelstelling

Deze notitie hoort als supplement bij de publicatie Dijkshoorn-Dekker en Kortstee (2020) en is het resultaat van een QuickScan gehouden onder vier agrarische sectoren, namelijk de intensieve sectoren varkens- en pluimveehouderij, de vollegrondsgroenteteelt en de bollenteelt. De notitie geeft antwoord op de vraag:

Wat zijn de mogelijkheden om netwerken binnen elk van deze vier sectoren met elkaar te verbinden, zodat er zowel horizontaal als verticaal meer kennis gedeeld wordt en er meer geleerd wordt van elkaar?

Hierbij zijn de resultaten gevonden voor de akkerbouw en melkveehouderij als uitgangspunt genomen. Vervolgens is gekeken of deze resultaten ook gelden voor de hierboven genoemde sectoren. Het onderzoek richt zich op de voorlopers, het peloton van boeren en toekomstige ondernemers.

---

2 Aanpak

Voor het beantwoorden van de vraag is er in 2020 een beperkt onderzoek, een QuickScan, uitgevoerd onder verschillende stakeholders van de vier agrarische sectoren varkenshouderij, pluimveehouderij, vollegrondsgroenteteelt en bollenteelt. Er is onderzocht hoe huidige netwerken benut kunnen worden voor het bevorderen van het onderling kennisdelen, leren van elkaar en opstarten van nieuwe netwerken.

Voor de QuickScan zijn twee à drie gesprekken per sector gevoerd om een eerste beeld te vormen. De personen zijn geselecteerd op één of meer van de hieronder benoemde selectiecriteria:

- heeft zicht op kennis en innovatie (delen en uitwisselen) rond biodiversiteit in een van de sectoren
- beschikt over een leidend netwerk met impact op gebied of systeemniveau
- heeft reikwijdte met een bepaald bereik van aantal betrokken of te betrekken ondernemers
- de stakeholder kan incentives bieden, zodat ondernemers meedoen
- beschikt over een lerend netwerk (horizontaal en/of verticaal).

De volgende stakeholders zijn geïnterviewd:

- Intensieve veehouderij: varkens
  - Consultant/expert op gebied van varkenshouderij
  - Producenten Organisatie Varkenshouderij (POV) en varkenshouder
- Intensieve veehouderij: Pluimvee
  - Nederlandse Vakbond Pluimveehouders(NVP)
  - Pluimveehouder en vertegenwoordiger Opfokmateriaal
- Vollegrondsgroenteteelt:
  - Vakgroep Vollegrondsgroenten LTO Nederland en vollegrondsgroente teler
  - Sectorgroep Vollegrondsgroenten LLTB en vollegrondsgroenteteler
  - Ministerie LNV
- Bollenteelt
  - Hobaho
  - KAVB
  - Bedrijfsleven expert bollenteelt

Voor dit onderzoek is dezelfde vragenlijst gebruikt als in het onderzoek voor de akkerbouw en melkveehouderij (Dijkshoorn-Dekker en Kortstee, 2020). De volgende aspecten kwamen aan de orde:

- Wat is de kijk op het begrip herstel van biodiversiteit in de kringlooplandbouw?
- Uit welke stakeholders bestaat het huidige netwerk en waar is nog behoefte aan?
- Welke barrières zijn er om kennis en innovatie tussen praktijknetwerken en gebiedsgerichte aanpakken te delen en van elkaar te leren?
- Wat is er nodig om praktijknetwerken of gebiedsgerichte samenwerking sneller van de grond te krijgen en/of op te schalen om kennis en innovatie breed te delen en toe te passen?
- Wat is er nodig om verticaal leren te bevorderen tussen praktijknetwerken/gebiedsgerichte samenwerking en kennispartners?
- Aan welke kennis(infrastructuur) is behoefte?
- Wat zou een mogelijk verdienmodel voor de aanpak van een versnelde opschaling kennisdeling kunnen zijn en welke rol(len) zien zij voor zichzelf of anderen weggelegd?

Tijdens het interview werden de resultaten gevonden in de akkerbouw en de melkveehouderij uit de notitie van Dijkshoorn-Dekker en Kortstee (2020) ook tegen het licht gehouden.

---

3 Bevindingen

In dit hoofdstuk worden de belangrijkste bevindingen vanuit het beperkt aantal gehouden interviews per sector weergegeven. Op deze manier wordt een eerste indruk verkregen of en waar de resultaten afwijken of overeenkomen met de resultaten uit de akkerbouw en melkveehouderij. Paragraaf 3.1 gaat in op de biodiversiteit op het boerenerf voor de vier onderzochte sectoren. Vervolgens beschrijft paragraaf 3.2 het betrekken ondernemers in netwerken en er buiten en gaat paragraaf 3.3 in op cruciale aandachtspunten om kennisdelen en leren te versnellen. De kennisbehoefte voor de vier sectoren staat weergegeven in paragraaf 3.4 en in de afsluitende paragraaf 3.5 staat het verbinden van netwerken en het opzetten van nieuwe netwerken centraal.

3.1 Biodiversiteit op het boerenerf

Intensieve veehouderij: varkens en kippen

In tegenstelling tot de akkerbouw en melkveehouderij geven geïnterviewden aan dat biodiversiteit op dit moment niet echt een onderwerp van aandacht is voor de pluimvee-/varkenshouderij. Zij geven aan dat:

- het onderwerp biodiversiteit nog niet in de sectorplannen is opgenomen en dat dier- en stalgebonden onderwerpen als dierenwelzijn en emissies nu vooral de aandacht hebben in de sector.
- een groot deel van deze bedrijven slechts beschikt over zeer beperkt grondoppervlak, naast de gebouwen die op hun perceel staan.
- het lastig is om te benoemen wat onder biodiversiteitsaspecten kan worden verstaan. In de varkens- en pluimveesector wordt wel geëxperimenteerd op dierniveau met traag groeiend kuiken en diversiteit in rassen.
- er aandacht is voor biodiversiteit bij het verlenen van vergunningen voor een nieuwe stal. Hierbij wordt een flora- en/of faunaonderzoek meegenomen; dit biedt mogelijkheden voor groenvoorziening. Een IKB-regeling in de pluimveesector voegt hier wel aan toe dat bosschages en andere opslag, zich niet mogen bevinden binnen 1,5 meter van de gebouwen in verband met risico's op ongedierte en/of roofdieren.
- vaak groen in deze sectoren meer voor de aankleding van gebouwen gebruikt wordt. Hierbij wordt het biodiversiteitsaspect vaak niet bewust meegenomen.
- sommige regionale subsidies mogelijkheden bieden voor het aanleggen van groen op het bedrijf bijvoorbeeld de subsidieregeling op vogelakkers en randenbeheer.

Bollenteelt

Ook in de bollenteelt is onder de grote professionele kwekers biodiversiteit niet het eerste aandachtspunt dat wordt benoemd. De focus ligt meer op onderwerpen zoals milieu (gebruik van gewasbeschermingsmiddelen) en imago met betrekking tot omgeving. Geïnterviewden geven aan dat een uitzondering hierop bijvoorbeeld het netwerk van biologische bollentelers, Biobol, vormt. Daarnaast zijn er wel een aantal netwerken die aandacht besteden aan biodiversiteit; dit zijn vaak intrinsiek gedreven ondernemers en niet de grote professionele.

Vollegrondsgroenteteelt

Voor de vollegrondsgroentesector vormt biodiversiteit een kernonderdeel van het totale teeltplan. Geïnterviewden geven aan dat er onder andere gelet wordt op de balans tussen bodemverbetering, teeltplan en vruchtwisseling, en het gebruik van groenbemesters. Daarnaast komen er vaak akkerranden voor. Volgens geïnterviewden is nog geen formele, sectorbrede beleidsmatige insteek bekend voor biodiversiteit.

3.2 Het betrekken van ondernemers

Intensieve veehouderij: varkens en kippen

Twintig tot 40% van de akkerbouwers en de melkveehouders wordt bereikt via fysieke netwerken, 60 tot 80% van de akkerbouwers en de melkveehouders komt het erf minder af en vergaart kennis onder andere via vakbladen, internet en erfbetreders (Dijkshoorn-Dekker en Kortstee, 2020). Dit ligt volgens de geïnterviewden ook in lijn met het percentage aanwezige netwerken in de varkens- en pluimveehouderij. Van de drie- tot vierduizend varkenshouders in Nederland is de inschatting van de ondervraagden dat ongeveer een kwart zich begeeft in netwerken en driekwart niet. De netwerken die er zijn, zijn vaak opgestart vanuit gesloten ketenconcepten, zoals het ketenconcept Keten Duurzaam Varkensvlees en Good Farming Star. Van de pluimveehouders neemt ongeveer een derde deel aan netwerkbijsamkomsten/studiegroepen. Deze studiegroepen worden door ondernemers vooral zelf getrokken, waarbij er wel geregeld zelfstandige onafhankelijke adviseurs aanwezig zijn, die zo goed verbonden blijven met de sector.

Bollenteelt

De bloembollentelers komen minder in netwerken bijeen in vergelijking tot de melkveehouderij en akkerbouw. Hoewel de geïnterviewden aangeven dat de KAVB wel themabijsamkomsten organiseert, is van deze bijsamkomsten bekend dat ze niet erg dicht bij de praktijk staan en dat vooral de oudere generatie hieraan deelneemt. Via de Bollenacademie wordt nu wel geprobeerd om meer jongeren in netwerken te betrekken.

Wat betreft het delen van kennis wordt er onderscheid gemaakt tussen twee typen bollentelers. Van bloembollentelers is volgens de geïnterviewden bekend dat zij onderling minder kennis delen, de bolbloementelers (zogenoemde broeiers) daarentegen doen dit wel. Dit hangt onder andere samen met het type product dat afgezet wordt. De bloembollentelers, die het meest droogverkoop als doel hebben, hebben ieder zelf contact met het bemiddelingsbureau om zijn of haar unieke product te verkopen; droogverkoop is meer een nichemarkt. De bolbloementelers, waarbij de broeierij meestal het hoofddoel is, zetten vaak hun product via een ander afzetkanaal af, namelijk de veiling, een coöperatie. Zij beschikken meer over een bulkproduct.

Vollegrondsgroenteteelt

In de vollegrondsgroenteteelt komen ondernemers veel meer het erf af, geven de geïnterviewden aan. De meeste ondernemers zijn wel met een netwerk verbonden. De schatting is dat ongeveer 75% deelneemt aan de landelijke, specifieke gewasgroepen. Deze netwerken zijn vaak zelfstandig, vallen niet rechtstreeks onder de vakgroep vollegrondsgroente van LTO, en worden door de ondernemers meestal zelf betaald. Studieclubs van de specifieke gewasgroepen bevinden zich over het hele land.

3.3 Cruciale aandachtspunten om kennisdeling en leren te versnellen

Boeren leren van boeren

Voor de varkens- en pluimveehouderij en de vollegrondsgroenteteelt spelen proeflocaties en open dagen een belangrijke rol, net zoals in de akkerbouw en melkveehouderij. Geïnterviewden beschrijven dat deze laagdrempelig zijn en de kennisuitwisseling tussen ondernemers versterken. Ondernemers uit de bollensector ontmoeten elkaar ook wel op een open dag of proeflocatie, maar ondernemers leren en wisselen toch voornamelijk één-op-één informatie uit. Dit geldt overigens niet voor de bolbloementelers, zij zijn gewend aan een afzet in coöperatieve vorm en begeven zich makkelijker in netwerken die hiermee samenhangen.

Kennisdeling

Erfbetreders spelen een belangrijke rol in kennisoverdracht naar een grote groep ondernemers binnen de sectoren melkveehouderij en akkerbouw. Het beeld dat de geïnterviewden schetsen over de rol van erfbetreders voor de sectoren in deze studie is de volgende:

- bij de varkenshouderij gaat het vooral om commerciële adviseurs en de dierenarts,
- in de pluimveehouderij heeft ongeveer 90% een vertrouwelijke relatie met de voeradviseur,

-
- in de bollenteelt hebben ondernemers vooral contact met (onafhankelijke) teeltadviseurs, bestrijdingsadviseurs of bemiddelaars,
  - voor de vollegrondsgroenteteelt hebben ondernemers vooral contact met (onafhankelijke) teeltadviseurs en midden- en gewasspecifieke adviseurs voor kortetermijnvragen.

Naast het gebruik van erfbetreders halen ondernemers hun kennis ook uit vakbladen, nieuwsbrieven, open dagen, proefbedrijven en via internet. Voor de pluimveesector geeft een geïnterviewde aan dat het overgrote deel van de pluimveehouders gebruikmaakt van online info door te kijken op websites zoals Pluimveeweb (Agrio) en Pluimveehouder (Misset).

Ketenpartijen als aanjager

Ketenpartijen kunnen in de melkvee en akkerbouw een rol spelen in het kennisdelen op biodiversiteit. Dit werkt volgens de geïnterviewden anders voor de in deze studie onderzochte sectoren. In de sectoren varkenshouderij, pluimveehouderij en vollegrondsgroente blijkt vooral de Retail een belangrijke speler te zijn. Niet in het kennisdelen zozeer, maar door het vragen/verlangen/opleggen van specifieke certificaten en/of het afnemen van specifieke marktconcepten. Dit komt voornamelijk voort uit eisen en/of extra aandacht voor specifieke wensen vanuit maatschappelijk en/of milieuoogpunt. Dit zou kansen kunnen bieden voor het stimuleren van biodiversiteit op de bedrijven en daarmee ook de behoefte aan meer kennis over biodiversiteit, bijvoorbeeld door het opnemen van biodiversiteit in gesloten ketens (marktconcepten Keten Duurzaam Varkensvlees, Good Farming Star/pluimvee plukon-Volwaard) in de varkens- en pluimveehouderij. Dit geldt overigens alleen voor de in Nederland afgezette producten. Daarbij moet worden opgemerkt dat dan eerst duidelijk moet worden wat in deze sectoren als erkende biodiversiteitskenmerken kan worden verstaan. Voor de varkens- en pluimveesector wordt ook een flink deel geëxporteerd naar het buitenland. Hier is de marktprijs vooral leidend.

De directe invloed van de retail is in de bollenteelt minder door de vele schakels die zich bevinden tussen de teler en de retail. De droogverkoop van bollen is een echte nichemarkt. Hier spelen bemiddelaars een rol, waarbij zij geen eisen stellen, maar wel weergeven waaraan ondernemers moeten voldoen, bijvoorbeeld wetgeving of handelsvoorwaarden. Voor de broeierij geldt dit niet of minder. Productie vindt vooral in kassen plaats en het betreft hier een bulkproduct dat via de veiling verkocht wordt.

Regionale netwerken

De insteek om regionale/gebiedsgerichte netwerken op te zetten als een goede mogelijkheid voor het bijeenbrengen van ondernemers en andere partijen op actuele ondernemersgerichte onderwerpen of gezamenlijke doelen is niet direct een optie voor de intensieve veehouderijsectoren varkens en pluimvee. De huidige onduidelijkheid over de invulling van het begrip biodiversiteit in deze sectoren in combinatie met het stalgebonden karakter ligt hieraan ten grondslag. Voor de vollegrondsgroenteteelt en bollenteelt is dit wel een optie vanwege de grondgebondenheid van deze sectoren.

3.4 Aansluiten bij kennisbehoefte

Biodiversiteitskennis niet voor elke sector in beeld

Het benutten en herstellen van biodiversiteit binnen de kringlooplandbouw is tot nu toe meer gezien als iets voor grondgebonden sectoren en is daardoor niet in beeld bij de niet-grondgebonden sectoren varkenshouderij en pluimveehouderij. Volgens geïnterviewden is er hierdoor nog geen behoefte aan kennis op dit vlak in deze twee intensieve sectoren. Onderwerpen waar nu de aandacht op ligt zijn onder andere alternatieve eiwitbronnen, levende insecten, omgevingsoverlast met betrekking tot stank en welzijnsaspecten. Als men wil dat de niet-grondgebonden sectoren varkenshouderij en pluimveehouderij met biodiversiteit aan de slag gaan, dan zal dit item geagendeerd moet worden en direct implementeerbare kennis beschikbaar moeten zijn. Als aandachtspunt hierbij is benoemd dat onderzoek/beleid vaak maar vier jaar bestrijkt en dat er voor bedrijfsinvesteringen vaak tien jaar nodig zijn om ze terugverdiend te hebben. Dit aandachtspunt geldt ook voor de vollegrondsgroenteteelt en de bollenteelt. Hoewel in tegenstelling tot de pluimvee- en varkenshouderij hier biodiversiteit wel in beeld is, ontbreekt het hier aan biodiversiteitsindicatoren voor monitoring en een goed verdienmodel. Het verdienmodelperspectief voor biodiversiteit is belangrijk voor alle onderzochte sectoren.

Toegankelijkheid van onderzoekskennis

Vergelijkbaar met de sectoren melkveehouderij en akkerbouw geven geïnterviewden aan dat de toegankelijkheid van kennis ook als een probleem wordt ervaren voor de in deze studie onderzochte sectoren. Vaak gaat het om fundamenteel onderzoek waarvan de opgedane kennis nog ver van de dagelijkse praktijk ligt om toe te passen. Voor de vertaling van deze onderzoeksresultaten naar de huidige of toekomstige praktijk is nog weinig aandacht. In de pluimveehouderij wordt nog weleens door een onderzoeker een populaire versie gemaakt van het uitgevoerde onderzoek voor de vakbladen, geeft één van de geïnterviewde aan. Voor ondernemers met (onderzoeks)vragen is het lastig om de juiste ingang te vinden bij een onderzoeksinstituut zoals Wageningen Research. Er ontbreekt een communicatiesysteem tussen onderzoek en praktijk. Als oplossing voor het ontsluiten van kennis voor de varkenssector noemt één van de geïnterviewde de helpdesk van de provincie. Naast de ontsluiting van kennis kunnen zij helpen bij de vertaling van onderzoekskennis naar de praktijk.

Geïnterviewden van de varkens- en pluimveesector geven aan dat er wordt gewerkt aan het collectief verzamelen van middelen om daarmee zelf meer grip te krijgen op benodigd uit te voeren onderzoek. In de bollen- en vollegrondsgroenteteeltsector wordt nog verkend hoe en op welke wijze voor financiering van collectief onderzoek voldoende draagvlak kan worden verkregen. Verkend wordt onder andere of de keten hierin een rol kan spelen. Voor individuele onderzoeksvragen wenden ondernemers van deze sectoren zich onder andere tot proeflocaties zoals Zwaagdijk en Agrifirm.

Economisch rendement als stimulans voor biodiversiteit

Interesse voor biodiversiteit en eventuele inzet van biodiversiteit kan volgens de geïnterviewden verwacht worden of gestimuleerd worden zodra een verdienmodel hiervoor aanwezig is, waarbij de baten opwegen tegen de kosten. Hoewel ook subsidies voor biodiversiteitsmaatregelen een optie zouden kunnen zijn, is het voor de intensieve sectoren lastig om voor subsidies in aanmerking te komen zoals dit voor de akkerbouw of de melkveehouderij is geregeld. Volgens geïnterviewden zouden sommige fiscale investeringsregelingen in de intensieve veehouderij het voor ondernemers interessant moeten maken om toch ook biodiversiteitsaspecten mee te nemen bij hun bedrijfsontwikkelingsplannen. Soms wordt biodiversiteit bevorderd door het stellen van voorwaarden op biodiversiteitsaspecten bij het verlenen van bouwvergunningen door de overheid.

3.5 Netwerken verbinden en nieuwe opzetten

Voor het bevorderen van leren en kennisdelen tussen ondernemers spelen netwerken, waaronder praktijknetwerken en studieclubs, een belangrijke rol. Regelmatig vinden er netwerkbijeenkomsten plaats in de intensieve sectoren varkens- en pluimveehouderij, in de vollegrondsgroenteteelt en wat minder in de bollenteelt, met uitzondering van de broeierij. Geïnterviewden geven aan dat hierbij ook sommige erfbetreders en/of wetenschappers betrokken worden. De insteek van deze netwerken is met name productgericht.

In de akkerbouw en melkveehouderij worden een aantal opties benoemd waarin overheden een rol kunnen spelen voor het bevorderen van uitwisseling van kennis en leren. In zekere mate zijn deze opties ook mogelijk voor de in deze studie onderzochte sectoren. Hieronder zijn de opties toegelicht.

Organiseren van intervisie en uitwisseling tussen netwerken en boeren onderling

Het organiseren van een interregionale uitwisseling geeft de mogelijkheid tot het delen van specifieke kennis, het ontmoeten van andere ondernemers, het stimuleren van nieuwe verbindingen en nieuwe onderwerpen voor kennis en innovatie. Voor de vollegrondsgroenteteelt zou dit ook zo kunnen werken. Een doorsnijdend thema als bodem of bemesting speelt voor iedereen een belangrijke rol. Voor de bollentelers is dit maar de vraag omdat zij minder van het erf afkomen en niet zo gauw in netwerken begeven. Commerciële initiatieven van leveranciers worden wel bezocht.

De uitwisseling van de niet-grondgebonden varkens- en pluimveehouderij is al geregeld in de verschillende ketenconcepten.

Insteven via gebiedsgerichte aanpak

Een gebiedsgerichte aanpak, waarbij regionale overheden, ketenpartijen, onderwijs, ondernemers en burgers met elkaar samenwerken aan de regionale vastgestelde doelen, zou kunnen werken voor de vollegrondsgroenteteelt en de bollenteelt om meer ondernemers in netwerken te betrekken. Wel moet hierbij aangegeven worden dat in de melkveehouderij en akkerbouw dit al veel meer speelt en dat er voor de vollegrondsgroenteteelt en bollenteelt nog wel eerst een paar stappen te zetten zijn. Op dit moment ontbreekt het in deze sectoren nog aan een concreet gedragen sectorbeeld en het benodigde handelingsperspectief daarbij. De opties benoemd bij een gerichte gebiedsaanpak voor de melkveehouderij en akkerbouw bieden zeker mogelijkheden om stappen te zetten, zoals het organiseren van themabijeenkomsten, proeflocaties, een loket voor stimuleringsregelingen (subsidies) en kennisvouchers voor financiële stimulansen en een (erf)coach voor onafhankelijke individuele advisering of begeleiding van netwerken (Dijkshoorn-Dekker en Kortstee, 2020).

Voor de niet-grondgebonden intensieve sectoren pluimvee- en varkenshouderij, heeft een gebiedsgerichte aanpak geen meerwaarde. Wel zouden het hebben van proeflocaties, een loket voor stimuleringsregelingen en kennisvouchers als ook een erfcoach een optie kunnen zijn om meer kennis uit te wisselen en te leren.

---

4 Conclusies en aanbevelingen

In dit beperkte onderzoek is bestudeerd hoe de interactie tussen wetenschap en praktijk (verticaal) en praktijk onderling (horizontaal) wordt ervaren en kan worden versneld, met als doel dat kennis efficiënter wordt gedeeld, onderling wordt geleerd en er nieuwe netwerken ontstaan. De focus ligt hierbij op netwerken en gebiedsgerichte aanpakken binnen de niet-grondgebonden intensieve sectoren pluimvee- en varkenshouderij, de vollegrondsgroenteteelt en de bollenteelt. Hierbij zijn de resultaten gevonden voor de akkerbouw en melkveehouderij als uitgangspunt genomen. Door de beperktheid van het onderzoek is het niet mogelijk om harde conclusies te trekken, maar wel om een eerste indruk te geven voor een mogelijke duiding van aandachtspunten.

Uiteindelijk is de ambitie om meer innovaties te realiseren op het boeren erf op het gebied van het herstel van de biodiversiteit binnen de kringlooplandbouw. Uit het onderzoek komen de onderstaande conclusies en aanbevelingen voor de verschillende sectoren naar voren.

Niet alle ondernemers bevinden zich in netwerken

De deelname van ondernemers aan netwerken in de sectoren varkens, pluimvee is vergelijkbaar met de akkerbouw en melkveehouderij, tussen de 20-40%. Voor de vollegrondsgroenteteelt ligt deelname aan netwerken veel hoger, namelijk 75% van de ondernemers is betrokken in netwerken. In de bollenteelt is de deelname van ondernemers in netwerken echt lager dan de akkerbouw en melkveehouderij, met uitzondering van de bolbloementelers. Voor alle sectoren geldt dat degene die minder het erf afkomt, de kennis vergaart onder andere via vakbladen, internet en erfbetreders. De aanbeveling is zich bij de onderzochte sectoren niet alleen te richten op het stimuleren van praktijknetwerken, maar ook op bijvoorbeeld internet of erfbetreders.

Biodiversiteit nog niet in beeld bij alle sectoren

In tegenstelling tot de akkerbouw en melkveehouderij staat biodiversiteit binnen de kringlooplandbouw nog niet op de agenda van de niet-grondgebonden intensieve sectoren pluimvee- en varkenshouderij. Onduidelijk voor deze sectoren is ook wat er onder biodiversiteit wordt verstaan. In de bollensector is over het algemeen biodiversiteit nog niet een eerste aandachtspunt. Bij de vollegrondsgroente vormt het een kernonderdeel van het totale teeltplan.

Cruciale aandachtspunten om kennisdeling en leren te versnellen

- *Boeren leren van boeren.* Evenals voor de sectoren akkerbouw en melkveehouderij mag hiervan het grootste effect verwacht worden voor het versnellen van kennisdelen en leren. Het aanwijzen van proeflocaties in de praktijk en het organiseren van open dagen dragen hieraan bij.
- *Erfbetreders* spelen daarnaast ook een belangrijke rol in kennisoverdracht binnen de onderzochte sectoren. De meeste hebben een commerciële insteek. Dit betekent dat ook voor hen incentives aangelegd moeten worden vergelijkbaar met de akkerbouw en melkveehouderij om kennis over biodiversiteit tot zich te nemen en uit te dragen.

Aansluiten bij kennisbehoefte

De barrières benoemd voor de akkerbouw en veehouderij om te kunnen aan te sluiten bij de kennisbehoefte van de ondernemers zijn vergelijkbaar voor de niet-grondgebonden intensieve sectoren pluimvee- en varkenshouderij, vollegrondsgroenteteelt en bollenteelt. Benoemd worden het ontbreken van:

- een landelijke visie en biodiversiteitsindicatoren op praktijkniveau voor het monitoren,
- onderzoekskennis in de juiste taal,
- zicht op en/of actief sturen op gezonde verdienmodellen op bedrijfsniveau, waarbij de baten opwegen tegen de kosten.

De overheid en ketenpartijen zouden hier gezamenlijk de lead in kunnen nemen.

Het opzetten van nieuwe netwerken

- Mogelijkheden voor het kennisdelen en leren tussen de huidige netwerken ligt voor de vollegrondsgroenteteelt en bollenteelt met name op een gemeenschappelijk onderwerp, zoals bodem, bemesting, biodiversiteit. Een gebiedsgerichte insteek met andere grondgebonden sectoren zou kunnen werken als het toekomstperspectief voor allen ook helder is.
- Voor de niet-grondgebonden sectoren pluimvee- en varkenshouderij is het opzetten van nieuwe netwerken op biodiversiteit in de kringlooplandbouw nog erg lastig. Biodiversiteit is nog geen aandachtspunt in de sectorplannen. De focus in de sector ligt nu met name op dier- en stalgebonden onderwerpen als dierenwelzijn en emissies.
- Om stappen te zetten voor kennis delen en uitwisseling binnen de vier onderzochte sectoren bieden proeflocaties, stimuleringsmaatregelen, kennisvouchers en erfcoaches zeker mogelijkheden, evenals een online (kennis)platform om kennis en ervaringen meer toegankelijk en bruikbaar te maken voor een breder publiek. De overheden zouden hier de lead in kunnen nemen.

Stimulans voor biodiversiteit vooral via marktincentives

Mogelijkheden tot het stimuleren van biodiversiteit en daarmee de vorming van netwerken bevinden zich met name in verbinding met afzetkanalen (gesloten ketens) en afnemers (retail) in Nederland. Dit geldt met name voor de pluimvee-, varkens- en vollegrondsgroentesector en in mindere mate voor de bloembollensector. De ketenpartijen hebben mogelijkheden om te sturen op inhoud van de concepten (certificaten) met de optie van extra toegevoegde waarde in de prijs. Hier kan de overheid ketenpartijen op uitdagen en/of aanjagen met maatschappelijke incentives.

Bronnen en literatuur

- PBL, 2018. Nederland duurzaam vernieuwen, Balans van de Leefomgeving. Geraadpleegd op 10 maart 2021 van <https://themasites.pbl.nl/balansvandeleeftomgeving/wp-content/uploads/pbl-2018-balans-van-de-leeftomgeving-2018-3160.pdf>
- Dijkshoorn-Dekker, M., en Kortstee, H., 2020. Een breder bereik van kennis en innovatie: Kennisdeling en leren rond biodiversiteit binnen de kringlooplandbouw. (Wageningen Economic Research rapport; No. 2020-063). Wageningen Economic Research. <https://doi.org/10.18174/528109>
- FAO, 2019. The State of the World's Biodiversity for Food and Agriculture. FAO Commission on Genetic Resources for Food and Agriculture Assessments. Rome. Geraadpleegd op 10 maart 2021 van <http://www.fao.org/3/CA3129EN/CA3129EN.pdf>.
- LNV, 2018. Landbouw, natuur en voedsel: waardevol en verbonden Nederland als koploper in kringlooplandbouw, Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. Geraadpleegd op 10 maart 2021 van <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/beleidsnota-s/2018/09/08/visielandbouw-natuur-en-voedsel-waardevol-en-verbonden>
- LNV, 2019. Realisatieplan Visie LNV: Op weg met nieuw perspectief, Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. Geraadpleegd op 10 maart 2021 van <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2019/06/17/realisatieplan-visie-lnv-op-weg-met-nieuwperspectief>

Wageningen Economic Research
Postbus 29703
2502 LS Den Haag
T 070 335 83 30
E communications.ssg@wur.nl
wur.nl/economic-research

RAPPORT 2022-015

De missie van Wageningen University & Research is 'To explore the potential of nature to improve the quality of life'. Binnen Wageningen University & Research bundelen Wageningen University en gespecialiseerde onderzoeksinstituten van Stichting Wageningen Research hun krachten om bij te dragen aan de oplossing van belangrijke vragen in het domein van gezonde voeding en leefomgeving. Met ongeveer 30 vestigingen, 6.800 medewerkers (6.000 fte) en 12.900 studenten behoort Wageningen University & Research wereldwijd tot de aansprekende kennisinstellingen binnen haar domein. De integrale benadering van de vraagstukken en de samenwerking tussen verschillende disciplines vormen het hart van de unieke Wageningen aanpak.

To explore
the potential
of nature to
improve the
quality of life

Wageningen Economic Research
Postbus 29703
2502 LS Den Haag
T 070 335 83 30
E communications.ssg@wur.nl
wur.nl/economic-research

Rapport 2022-015
ISBN XXXX

De missie van Wageningen University & Research is 'To explore the potential of nature to improve the quality of life'. Binnen Wageningen University & Research bundelen Wageningen University en gespecialiseerde onderzoeksinstituten van Stichting Wageningen Research hun krachten om bij te dragen aan de oplossing van belangrijke vragen in het domein van gezonde voeding en leefomgeving. Met ongeveer 30 vestigingen, 6.800 medewerkers (6.000 fte) en 12.900 studenten behoort Wageningen University & Research wereldwijd tot de aansprekende kennisinstellingen binnen haar domein. De integrale benadering van de vraagstukken en de samenwerking tussen verschillende disciplines vormen het hart van de unieke Wageningen aanpak.

